

Banninglezing 2024 door Frans Timmermans

Uitgesproken op 21 februari 2024, in de Rode Hoed te Amsterdam.

Dat Wim Banning een proefschrift over het werk van Jean Jaurès heeft geschreven, ontdekte ik pas bij de voorbereiding van deze lezing. Beide mannen zijn kinderen van de negentiende eeuw die de komst van een nieuwe tijd aanvoelden, een tijd met zowel kansen als grote uitdagingen. Jaurès werd vermoord aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, Banning zou beide wereldoorlogen overleven. De periode van de totalitaire ideologieën zou zijn politieke opvattingen verder invullen en tegelijkertijd niet wezenlijk veranderen. Juist omdat hij, net als Jaurès de mens als individu én als lid van een gemeenschap zag (een in hun ogen noodzakelijke wisselwerking: zonder individu geen gemeenschap, zonder gemeenschap geen individu). Dit beeld was bij beiden het resultaat van hun waardering voor en kritiek op het marxisme, dat fundamentele maatschappelijke mechanismen blootlegt, hetgeen zij erkenden, maar dat de neiging had de mens tot willoos radertje in dat mechanisme te reduceren, hetgeen zij bestreden. Zij hadden, om met Goethe te spreken, twee zielen in een borst: christen en socialist. Zij zagen een harmonieus samenzijn tussen die zielen in een tijd dat dit voor de meeste mensen volstrekt ondenkbaar was.

Het is ook vandaag van het allergrootste belang, of men nu gelovig is of niet, te erkennen dat een individu niks is zonder een gemeenschap, en dat een gemeenschap niks wordt als de leden niet als individu worden erkend en gerespecteerd. Radicale politieke bewegingen, wereldwijd en op onze stoep, hebben de neiging het individu ondergeschikt te maken aan de gemeenschap zoals zij haar definiëren. Hoed u voor politici die beweren namens “het volk” te spreken, alsof het volk één ziel en één mening zou hebben - uiteraard de mening van de politicus in kwestie. Voor Banning en de zijnen betekende doorbraak dat ook confessionelen een thuis konden vinden in de socialistische beweging en ook intellectuelen zich het lot van de minder bedeeden of achtergestelden konden aantrekken. In de context van vandaag betekent doorbraak dat we strijden tegen de *bubbles* en echokamers die een vals gevoel van gemeenschap geven en die juist de versterking van onze gemeenschap als geheel in de weg staan. Als we onze erflaters, waaronder Wim Banning recht willen doen, is de strijd voor deze doorbraak niet alleen een nobel streven, maar een noodzakelijke opdracht.

Laat me u mee terugnemen naar eind vorige eeuw: augustus 1999. Boris Jeltsin benoemt hoofd van de FSB (voormalig KGB) Vladimir Poetin tot premier van Rusland. Omdat hij kundig is, maar vooral loyaal en door de machtige oligarchen als een grijze muis wordt gezien, die zij makkelijk naar hun hand kunnen zetten. Poetin ziet de aanpak van de separatisten in Tsjetsjenië als zijn meesterproef. Tsjetsjenen worden beschuldigd van waarschijnlijk door de FSB uitgevoerde bomaanslagen op flatgebouwen in Moskou, waarna de geesten rijp zijn voor de verwoesting van Grozny, de hoofdstad van Tsjetsjenië. De mythe van sterke man Poetin is geboren en nog voor de nieuwe eeuw begint, volgt hij Jeltsin op als president van Rusland.

Het is de basis voor de *modus operandi* van Poetin: je sluit een pact met een macht die op dat moment jou de baas is en je gebruikt het pact om zelf steeds meer macht te krijgen, totdat iedereen aan jouw genade is overgeleverd. Het is puur maffioos, het zijn de praktijken zoals verbeeld in *The Godfather* of *Sopranos*.

Dit is de binnenwereld. Dat werkt natuurlijk niet in de buitenwereld, dus daar is een façade nodig.

Welk pact sluit Poetin met de Russische bevolking? Hij belooft een einde aan de politieke chaos, aan het banditisme, aan de hyperinflatie en de economische onzekerheid, aan de onveiligheid op straat. Hij belooft herstel van de Russische waardigheid, van Rusland als nucleaire wereldmacht. Dat alles in ruil voor het autocratisch mogen besturen van Rusland, het gelijkschakelen van het staatsapparaat, de invoering van een *big brother* samenleving en vooral het mogen verdelen van een groot deel van de opbrengst van Ruslands natuurlijke hulpbronnen onder de getrouwen van de maffiaclan. Russen, die in de jaren negentig van de vorige eeuw democratie vooral als chaos en kleptocratie ervoeren, tekenen massaal bij de het kruisje.

In de loop der jaren, als de autocratie toeneemt, de bevolking begint te twifelen aan het pact dat ze hebben gesloten en de resultaten ervan gaan tegenvallen, moet Poetin er een ideologisch sausje overheen gooien. Inhakend op frustraties over het verlies van wereldmacht, gebruik makend van capita selecta uit de tsaristische en communistische geschiedenis, maakt hij een cocktail van oerconservatief, pan-Russisch ultranationalisme. Sterk anti-westers en leunend op zowel interne als externe vijandbeelden, die ervoor moeten zorgen dat er een “wij” (de goede Russen) tegen “zij” (de nazi’s) ontstaat dat Poetin carte blanche geeft, zelfs bij de invasie van een buurland. Na 24 jaar Poetin is Rusland een totalitaire staat en een rechtstreekse en permanente bedreiging voor vrede en veiligheid op het Europese continent.

Zelfs als de oorlog in Oekraïne die ons continent nu al twee jaar teistert morgen zou worden beëindigd, is de permanente dreiging van Rusland niet geweken. Die dreiging is militair van aard. Als onderdeel van die militaire dreiging, wordt er ook al jaren getracht Europese en westerse samenlevingen van binnenuit te verzwakken. Pogingen die intens zijn en in intensiteit alleen maar zullen toenemen, zeker wanneer cyberwapens exponentieel aan kracht en intelligentie toenemen. Poetin is wegbereider, voorbeeld en held voor bijna alle radicaalrechtse bewegingen in Europa, al proberen sommigen die sympathie te verdoezelen sinds de invasie van Oekraïne twee jaar geleden. Het is geen verrassing dat Rusland al deze bewegingen aan de borst drukt en zoveel mogelijk ondersteunt. Het zijn voor Poetin de allernuttigste van de nuttige idioten.

De permanente en in politieke zin existentiële bedreiging die voor Europa van Rusland uitgaat, vraagt om een urgente, coherente en brede reactie. Het begint uiteraard met een geloofwaardige defensie-inspanning waarvoor naast meer middelen ook dringend intensievere Europese samenwerking nodig is. Alleen zal die inspanning nooit tot voldoende resultaat leiden als onze samenlevingen teveel lijden onder interne politieke en maatschappelijke spanningen. “Wij” tegen “zij” is een politieke boodschap die ook buiten Rusland op vruchtbare bodem valt. Nostalgie naar een (fictief) glorieus verleden is ook in veel Europese landen de brandstof van een (ultra)nationalistisch reveil. Nationalisme is de bijl aan de wortel van ons vermogen ons als Europeanen collectief teweer te stellen tegen de bedreigingen van Rusland en andere landen die ons politiek of economisch de wil op willen

leggen. De illusie dat we individueel zouden kunnen bereiken wat we collectief alleen met veel moeite voor elkaar krijgen, is een fata morgana die we snel moeten vergeten.

Een van de belangrijkste lessen van de twintigste eeuw is toch dat als je wil voorkomen dat extreme ideologieën de samenleving overnemen, de voedingsbodem van die ideologieën moet worden geadresseerd. Wat zijn de belangrijkste redenen dat mensen hun toevlucht zoeken bij (ultra)nationalisten? Een zorgelijk toekomstperspectief, een tekortschietende en falende overheid, een samenleving van ieder voor zich, waarbij wie sterk is zich steeds zwakker waant en wie zwak is steeds minder gezien wordt of zelfs gevreesd wordt als bedreiging voor wie sterk is. Een samenleving die zo snel verandert dat het bijna niet bij te houden is. En die bovendien mede onder invloed van de sociale media steeds meer in groepen gelijklevenden en -gestemden uiteenvalt. Expliciete en impliciete bedreigingen van buiten, of het nu om politieke en economische machten gaat of de klimaatcrisis, dragen bij aan het gevoel geen controle meer te hebben over onze lotsbestemming. Niet voor niks was “take back control” een van de sterkste politieke slogans van de afgelopen twintig jaar. En tevens het levende bewijs dat als je denkt dat nationalisme je sterker maakt, je van een koude kermis thuiskomt. *Brexit* heeft zowel het VK als de EU verzwakt, maar het VK veel en veel meer dan de EU.

Een nieuw gevoel van gemeenschap - of zo u wilt: nieuwe zingeving moet worden opgebouwd in het volle besef van onze onderlinge afhankelijkheid over grenzen heen, zowel landsgrenzen als etnische, culturele, sociale en maatschappelijke. Wat nu te veel als bron van verzwakking en zelfs bedreiging wordt gezien, moet als bron van kracht worden ervaren. In deze beweging zijn brede maatschappelijke organisaties belangrijk, maar is de overheid essentieel. Een overheid die na twintig jaar schuifelend terugtrede, weer zekerheid kan garanderen en de belofte van vooruitgang kan herstellen.

Het is altijd de opdracht van de sociaal-democratie geweest om de voedingsbodem voor extreme ideologieën weg te nemen en een alternatief te bieden dat mensen kon weghouden van de verlokkingen van de onvrijheid die politici op de flanken boden. Je kunt pas vrij zijn, als je verzekerd bent van een fatsoenlijk bestaan. Of zoals Harry Jekkers zong: “wat is nou die vrijheid, zonder huis, zonder baan?” Een baan waarvan je kunt leven, een dak boven je hoofd en toegang tot goede zorg en onderwijs.

De afgelopen jaren is steeds duidelijker geworden hoe onzeker het bestaan voor miljoenen Nederlanders is geworden. Vier op de tien werkenden is een onzekere werkende. Ze zijn onvoldoende beschermd als ze ziek worden of als hun opdrachtgever zonder werk zit. Hoe acuut die dreiging kan worden bleek tijdens de coronacrisis.

Zes op de tien huishoudens zegt moeite te hebben met rondkomen. Toen de energieprijzen explodeerden, dreigden miljoenen Nederlanders in betalingsproblemen te komen.

Er is heerst enorme woningnood. We komen 390.000 woningen tekort. Er zijn tienduizenden daklozen. Jongeren blijven noodgedwongen steeds langer bij hun ouders wonen. Hun leven staat stil.

In deze bodem van bestaansonzekerheid en ongelijkheid kunnen wantrouwen en onvrede woekeren. Nu de verdeeldheid zo sterk is gegroeid dat de boel niet langer bij elkaar te houden valt, zullen we de boel weer bij elkaar moeten brengen. Er is een grote sociale meerderheid aan mensen die elke dag opstaan om iets mooiers van dit land te maken.

Onze samenleving staat voor grote uitdagingen die ons allemaal aangaan. En het land snakt naar antwoorden die ons allemaal aanspreken. Antwoorden die niet slechts een deelbelang bevoordelen, maar zekerheid en vooruitgang bieden aan de sociale meerderheid van ons land.

Dat betekent goed en fatsoenlijk betaald werk voor iedereen. Een betaalbare woning, als stabiele basis van waaruit je je leven kunt vormgeven. Goede publieke voorzieningen als zorg, onderwijs, kinderopvang en openbaar vervoer - waarvan de kwaliteit zo goed is dat iedereen er gebruik van wil maken. Een rechtvaardig antwoord op de klimaatcrisis, dat mensen verbindt in plaats van verdeelt.

Pas als we onze samenleving zo inrichten dat iedereen kan en wil profiteren van onze collectieve voorzieningen, zal er breed bereidheid zijn daar financieel aan bij te dragen. Dat betekent dat we moeten kiezen voor kwaliteit en collectiviteit. Want voorzieningen voor enkel de armen zijn doorgaans armoedige voorzieningen. En beleid gericht op alleen de minstbedeelden, ondergraaft het draagvlak voor dat beleid. We zullen solidariteit moeten organiseren. Niet alleen uit moreel plichtsbesef, maar ook uit weloverwogen eigenbelang. En dat betekent ook dat we kiezen voor een veel eerlijker fiscaal systeem dat de extreme scheefgroei tussen arbeid en kapitaal corrigeert in het voordeel van werkende mensen en mensen die geen werk kunnen vinden.

Het is de grootste angst van rechtse partijen dat wij daarin slagen. En daarom zal rechts altijd proberen ons te verdelen. Als wij pleiten voor trotse volkshuisvesting voor iedereen, werpt rechts tegen dat wij hiermee de laagste inkomens benadelen. Als wij pleiten voor kinderopvang als publieke basisvoorziening, werpt rechts tegen dat de hoogste inkomens hier het meest van profiteren. En als wij pleiten voor eerlijk delen, dan kent rechts altijd wel een bakker of een fietsenmaker die op miraculeuze wijze wordt benadeeld door onze miljonairsbelasting.

Het creëren van verdeeldheid is altijd het politieke verdienmodel van rechts geweest, om zo de sociale meerderheid in ons land uit elkaar te spelen. Alleen dat is al de reden dat wij ons moeten keren tegen de miljardenbezuinigingen die worden voorgekookt aan de formatietafel. Harde bezuinigingspolitiek zal de verdeeldheid in de samenleving vergroten en het wantrouwen verder voeden. En in die voedingsbodem kan haat blijven voortwoekeren.

Het zal de cynische uitkomst zijn van een rechts verbond van verdeeldheid. Want ondanks hun meningsverschillen delen conservatieven (ook als ze zich 'liberalen' noemen) en ultranationalisten de wens om de sterkste schouders uit de wind te houden. Daarom kiezen NSC en VVD voor miljardenbezuinigingen in plaats van eerlijke herverdeling door onder meer een grondige belastingherziening. Daarom doen PVV en BBB valse beloften en onhaalbare voorstellen, die slechts fungeren als politiek lokaas. Ter illustratie: om het eigen risico naar nul te brengen, zal je de NPO zes keer moeten afschaffen. Willen wij de boel weer bij elkaar

brengen, dan zullen we bezuinigingen moeten voorkomen en investeringen mogelijk moeten maken - zeker nu die investeringen nodig zijn om bestaanszekerheid in de toekomst te kunnen blijven garanderen.

Want ook dat hebben Poetin en andere ultranationalisten gemeen: ze staan allemaal met de rug naar de toekomst. Dat is een groot verschil met vergelijkbare bewegingen uit het verleden, die waren wel altijd modern en sterk toekomstgericht. De nationalistische van vandaag hebben geen plan voor de samenleving van de toekomst noch voor de economie van de toekomst, dus ze investeren ook niet in de fysieke, economische en wetenschappelijke infrastructuur die nodig is om onze samenleving toekomstbestendig te maken. De Russische economie is gebaseerd op het letterlijk en figuurlijk opbranden van de natuurlijke hulpbronnen, waarbij van iedere 10 roebel 4 roebel naar de oorlogsinspanningen gaat.

Bij (ultra)nationalisten elders zie je ook de sterke neiging investeringen voor economische structuurversterking of transitie naar de economie van de toekomst te schrappen of sterk te verlagen om zo meer op korte termijn uit te kunnen geven zonder aan kapitaalkrachtigen een eerlijke fiscale bijdrage te hoeven vragen. Dit terwijl in grote delen van de wereld: de VS en Azië voorop, de investeringen in een toekomstbestendige en duurzame economie exponentieel toenemen. Dit zal tot achterstanden leiden die later niet meer in te lopen zijn en die Europa niet alleen economisch maar ook politiek zullen verzwakken. Een ambitieuze klimaatpolitiek is niet alleen cruciaal voor de bestaanszekerheid van onze kinderen en kleinkinderen, maar ook om banen te behouden. Wie verlekkerd naar het klimaatfonds kijkt om politieke wensen te financieren, gokt met de bestaanszekerheid van tienduizenden werknemers. Klimaatbeleid is niet een kwestie van leefstijl maar van economisch voortbestaan. Ook om investeringen op peil te kunnen houden, is herverdeling essentieel.

Een nieuw gevoel van gemeenschap is ook sterk gebaat bij het sturen van migratie zo dat de bevolkingsgroei geleidelijk plaatsvindt, nut en noodzaak van arbeids- en studiemigratie op basis van nationaal belang wordt geregisseerd en mensen die vluchten voor oorlog en geweld in Europa en Nederland nog een veilige haven vinden.

In veel geïndustrialiseerde landen is de demografische ontwikkeling een punt van zorg. Nederland kampt met een specifieke uitdaging: ons economische succes schept meer werk dan de bevolking aankan en trekt daarom meer migranten aan dan kunnen worden ingepast op een manier die iedereen letterlijk en figuurlijk de ruimte geeft. Zoals het rapport van de staatscommissie aangeeft: onze demografische ontwikkeling behoeft politieke sturing.

Triest genoeg wordt de discussie in ons land vaak versmald tot de vraag of we alle asielverzoeken wel aankunnen. Het serieuze vraagstuk van onze demografische ontwikkeling behoeft een serieus antwoord. Voor versmalling of manipulatie van het debat zou geen politieke ruimte mogen zijn. Tenzij het natuurlijk politiek voordeliger is het probleem juist niet op te lossen, zodat men het kan blijven gebruiken als politieke brandstof.

Van politieke partijen mag worden gevraagd dat zij het probleem in volle omvang onder ogen zien. Dat betekent dat links niet mag wegstijven van de vragen rondom asiel, en rechts niet mag wegstijven van de problemen rondom arbeidsmigratie.

Europees beleid is het meest effectieve antwoord om de opvang van vluchtelingen in goede banen te leiden, en de komst van mensen die geen recht hebben op asiel tegen te gaan. We delen tenslotte ook een buitengrens. Er wordt te vaak aangenomen dat als men maar harder, strenger, soberder, grover is dan de buurman, de vluchtelingen wel weg zullen blijven. Hiermee wordt de concurrentie op het inperken van medemenselijkheid tot onderdeel van het beleid. Het is moreel verwerpelijk en bovendien blijkt het niet te werken. Dat kan alleen worden doorbroken door Europese afspraken over de bewaking van de buitengrenzen en onderlinge, afdwingbare afspraken tussen lidstaten over de opvang van asielzoekers.

En Nederland zal bij de inrichting van onze economie ook veel meer met de gevolgen voor onze demografische ontwikkeling rekening moeten houden. Sectoren die maar een klein deel van onze economie uitmaken en die zowel sociaal als ecologisch zeer belastend zijn, zoals de intensieve veehouderij en de glastuinbouw, zullen moeten worden verkleind of verplaatst naar oorden buiten Nederland waar de belasting veel minder is.

Alles staat of valt met de bereidheid van democratische partijen om de feiten leidend te laten zijn. De keer op keer op keer herhaalde beweringen van minister Yesilgöz over nareis op nareis op nareis waren feitenvrij en bedoeld om het kabinet ten val te brengen en de verkiezingen over asielpolitiek te laten gaan. Alleen Wilders heeft ervan geprofiteerd, de VVD heeft er alleen maar schade door geleden. Het zou gaan om duizenden gevallen, in 2023 waren het er slechts 10. Stemmingmakerij maakt het niet makkelijker maar juist moeilijker om problemen op te lossen, zoals de zeer grote toestroom van Oekraïners en het onderlinge geweld tussen Eritreeërs. Democratische partijen moeten de discipline opbrengen steeds feiten leidend te laten zijn. Radicaal rechts wil alleen sentimenten bespelen en daarvoor moeten de problemen juist niet worden opgelost, maar groter gemaakt. Dat mogen we niet laten gebeuren. Willy Brandt zei eens: 'Ik zie als mijn grootste verdienste dat 'vrede' en 'Duitsland' weer in één zin genoemd kunnen worden'. Voor Nederland hier en nu zou ik zeggen: "voorkomen dat het begrip vreemdelingenhaat en Nederland voortdurend in één zin genoemd worden."

Een nieuw gevoel van gemeenschap is ook sterk gebaat bij de omarming en viering van de diversiteit in onze samenleving, die niet alleen een gegeven is, maar ook een bron van dynamiek, noodzakelijke vernieuwing, versterking van ons aanpassingsvermogen aan nieuwe uitdagingen en het beste medicijn tegen een naar binnen gekeerde, gesloten en daarmee tot achteruitgang gedoemde samenleving. Xenofobie, discriminatie, antisemitisme, islamofobie, afkeer van minderheden, antifeminisme, afkeer van de LGBTIQ-gemeenschap zijn evenzovele uitdrukkingen van het ultranationalisme, waar het zich ook manifesteert. Wij allemaal hebben een grote verantwoordelijkheid hier actief tegen op te treden. Wat inmiddels in het maatschappelijk debat als acceptabel wordt gezien bij de benadering van minderheden, verdient een duidelijk, luid en eensgezind weerwoord. Mensen die rechtmatig in Nederland verblijven, hoeven niet door extra hoepeltjes te springen om te bewijzen dat ze erbij horen als ze moslim zijn of een kleur hebben of een naam die doet vermoeden dat ze niet met de Batavieren in holle boomstammen de Rijn zijn komen afzakken. Dat dit toch al jaren gebeurt, heeft bijgedragen aan de gewenning aan xenofobie. De gevolgen zijn

inmiddels voldoende zichtbaar, denk maar aan de toeslagenaffaire. De verdeeldheid die dit veroorzaakt verzwakt ons, of we nu tot de meerderheid of tot een minderheid behoren.

Een tegenoffensief is hard nodig, zodat de samenleving als geheel weer sterker wordt. De aan de nazi's ontleende gruwel van de "omvolkingstheorie" die door radicaal rechts in heel Europa met passie wordt beleden, moet daarom door alle mensen van goede wil worden bestreden.

Maar een onmisbaar onderdeel van dat tegenoffensief is ook: inzichtelijk en tastbaar blijven maken wat een functionerende rechtsstaat betekent voor het dagelijks leven van mensen. De grote uitdaging ligt precies daarin: laten zien wat het betekent om in een samenleving te leven waar niet het recht van de sterkste geldt, maar het recht zelf. En omgekeerd: wat de gevolgen zijn als de fundamenten ervan worden aangetast, zoals dat in Hongarije en Polen gebeurde, en waar nu ook de Italiaanse premier Meloni mee is begonnen. Het eerste wat zij heeft gedaan is de publieke omroep onder haar politieke controle brengen. Het wordt in Italië steeds moeilijker voor onafhankelijke journalisten om hun werk te doen en verslag te doen van zaken in de regering die het daglicht niet verdragen.

Het is allesbehalve toeval dat de PVV in ons land de publieke omroep de nek om wil draaien. Deze partij maakt onderdeel uit van een wereldwijde beweging die controle wil over de waarheid en het verhaal dat we over onszelf vertellen. Een pluriform landschap dat ruimte biedt aan botsende meningen en opvattingen over wie we zijn en waar we naartoe willen, wordt door radicaal rechts vernauwd tot één amorf geheel van gelijkgestemdheid, ten dienste van elites. Voor nationalistes is er maar één waarheid – één verhaal over het verval van Nederland en Europa – en dat is hun waarheid. En als deze niet strookt met de feiten, dan verzinnen ze de feiten er wel bij.

Aantasting van de rechtsstaat, zo leert het verleden ons, gaat nooit in één keer. Deze voltrekt zich stapsgewijs.

In Nederland denken we vaak dat het zo'n vaart niet zal lopen met de uitholling van de rechtsstaat. Zorgeloosheid is misplaatst. Om mensen het gevoel van urgentie te geven dat er echt iets op het spel staat, zullen we niet over de rechtsstaat moeten spreken als een abstractie maar als een heel concreet en zwaarbevochten verworvenheid, een absolute voorwaarde voor elke samenleving die stoelt op rechtvaardigheid en solidariteit.

De rechtsstaat garandeert de afwezigheid van dominantie door één groep. Het exacte tegendeel ervan is het wereldbeeld van Poetin, door huisfilosoof Aleksander Doegin min of meer samengevat als het streven naar 'onderwerping'. Onderwerping aan de machthebber. Onderwerping aan het staatsgezag. Onderwerping aan één narratief dat Rusland over zichzelf wil vertellen, wil opleggen aan anderen en dat het schenden van individuele rechten, het knevelen van de rechtspraak en het monddood maken van journalisten legitimeert.

Zonder rechtsstaat geen vrije meningsuiting en onafhankelijke journalistiek. Zonder rechtsstaat geen betaalbare toegang tot de rechter om je gelijk te kunnen halen. Zonder rechtsstaat geen mogelijk om via demonstraties voor jezelf en anderen op te komen, om solidariteit te organiseren. Zonder rechtsstaat heersen willekeur, bevoordeling en

machtsmisbruik. En dat kan ook binnen de rechtsstaat zelf plaatsvinden, als er achteloos met haar grondbeginselen wordt omgegaan. In Nederland hebben we op dat gebied onze portie wel gehad, met het toeslagenschandaal en de Groningener gaswinning.

Waar we in Nederland voor moeten waken is dat we de kant van Polen en Italië opgaan. Stapje voor stapje, eerst met woorden – ‘tuig van de richel’, ‘kopvoddentaks’, ‘neprechters’, ‘nepparlement’ – en vervolgens met daden. Alle extreem- en radicaal-rechtse partijen streven ernaar de staat en de pijlers van de democratische rechtsstaat in te kapselen. De achtergrond hiervan is vrij eenvoudig weer te geven. Men ziet ‘het volk’ als een eenheid en zichzelf als de enige echte stem van dat volk. Dus de wil van het volk is de wil van de partij en de wil van de partij de wil van het volk. Iemand die het met de partij oneens is, is het met het volk oneens en plaatst zichzelf dus buiten de orde.

De bedreiging die uitgaat van radicaal-rechts is heel concreet. Naast de tragische dood van Aleksei Navalny, vermoord door het regime van Poetin, waren er deze maand nog drie gebeurtenissen die dat aantonen. Laat ik met het kleinste voorval beginnen. Onlangs nam PVV-Kamerlid Joeri Pool het op voor Poetin door “de voortdurende provocaties van de Nederlandse regering richting de Russische Federatie” te hekelen en hij keerde zich tegen de Nederlandse steun aan Oekraïne.

De tweede gebeurtenis is het interview van Tucker Carlson met Poetin. Hij herhaalde zijn bekende punten over wie er allemaal schuld droeg voor de oorlog in Oekraïne. Opmerkelijk vond ik dat Poetin meer dan dertig keer Polen vermeldde. Hij zei ook dat Polen in de jaren dertig had samengespannen met Hitler en dat Hitler wel werd gedwongen Polen binnen te vallen omdat Polen weigerde te voldoen aan Hitlers eisen rond de Danzig corridor. Door Polen als bondgenoot van Hitler te omschrijven, geeft Poetin zichzelf de ruimte om Polen, net als eerder Oekraïne, te kenschetsen als een naziregime. Mij is één ding duidelijk: als hij wint in Oekraïne, zal Poetin zijn oog op Polen en dus rechtstreeks op ons richten. Los van onze bondgenootschappelijke verplichtingen in de NAVO, is het zaak in de Nederlandse samenleving niet de gedachte te laten postvatten dat zolang Polen en Duitsland er nog tussen liggen wij wel veilig zijn voor Russische agressie.

De derde gebeurtenis is de speech die Trump op 10 februari in Conway hield. Daarin spoort hij Poetin aan NAVO-bondgenoten die niet voldoen aan hun “betalingsverplichtingen” aan te vallen (*‘do whatever the hell they want’*). Trump heeft nooit een geheim gemaakt van zijn bewondering voor Poetin en de Russen hebben er nooit een geheim van gemaakt dat de verdeeldheid die Trump in eigen land en binnen de NAVO zaait hun heel goed uitkomt, alsmede de ideologische nabijheid tussen Poetin en Trump. Trump heeft zijn machtspositie ideologisch onderbouwd met ultranationalisme en ziet daarom Poetin als voorbeeld. Maar niet alleen daarom. Poetin is het meest flagrante voorbeeld van een cynische autocraat die via politieke macht zeer grote persoonlijke rijkdom wist te verwerven. Er is niets dat Trump meer inspireert dan dat, is mijn stellige indruk. Orwell had gelijk dat voor alle autocraten hetzelfde geldt: *“the object of power is power”*. Macht om der wille der macht en deze gebruiken voor persoonlijk gewin en vervolgens de staat zo inkapselen dat die macht nooit meer hoeft te worden afgestaan.

De cultuuroorlogen zijn bliksemafleiders. Als Poetin en zijn tovenaarsleerlingen hun fantasieversie van de geschiedenis propageren, dient dat een duidelijk doel. Niet alleen het

ultranationalisme aanwakkeren met valse beelden van een glorieus verleden dat nooit zo heeft bestaan, maar ook om vijandbeelden op te roepen en de stemming in het land te sturen, richting te geven, macht omwille van de macht veilig te stellen.

De soep wordt hier, zo wil het oer-Hollandse spreekwoord, nooit zo heet gegeten als zij wordt opgediend. Het polderen zit ons in het bloed. Maar ook voor polderen is een basisconsensus nodig over de spelregels en over de grenzen waarbinnen in een democratische rechtsstaat politiek kan worden bedreven. Dan zijn de marges smal, zoals Den Uyl al eens vaststelde. Met iemand die zich buiten die orde plaatst moet je in een democratie rekening houden en daar moet in een democratie ook plaats voor zijn. Maar polderen om de macht met iemand die de dijken van de democratische rechtsstaat wil doorprikken is vragen om grote problemen. Als je tegelijkertijd Wilders en de democratische rechtsstaat serieus neemt, dan zorg je dat hij niet de kans krijgt die rechtsstaat van binnenuit te ondermijnen. Maar nog veel urgenter is het, op basis van de drie voorbeelden die ik noemde, dat Wilders geen directe verantwoordelijkheid gaat dragen voor onze landsverdediging en onze veiligheid. Ik zou niet graag mijn lot leggen in de handen van de bewonderaars van Poetin, noch hier, noch elders. Daarvoor is mijn onze vrijheid en onze ware soevereiniteit mij veel te dierbaar.

Op een paar uur vliegen van ons land woedt al twee jaar een gruwelijke loopgravenoorlog. Omdat een dictator van oordeel is recht te hebben op het grondgebied van een onafhankelijk buurland, dat ooit behoorde tot het imperium dat hij in ere wil herstellen. Daarbij denkt Poetin dat hij zich alles kan permitteren, omdat wij de slap, de decadent en te verdeeld zijn om hem een halt toe te roepen.

Hetzelfde dacht hij bij de annexatie van de Krim in 2014. Hij werd wel veroordeeld en kreeg sancties, maar dat kon hij hebben, zeker toen hij zag dat zijn radicaal-rechtse vrienden in Europa en de VS hem met bewonderende woorden bleven overladen en bereid bleven zijn nuttige idioten te zijn. Laten we nu niet dezelfde fout maken. Soms heb je de vrijheid om te kiezen of je aan een bepaalde kant wil gaan staan. Soms sta je vanzelf aan een kant, omdat je weet dat je anders weleens de volgende zou kunnen zijn die aan de beurt komt. Dit is nu het geval. Poetin zal niet stoppen zolang hij denkt dat er nog wat te halen valt. Daarom mag hij niet slagen in Oekraïne en moeten wij Oekraïne steunen zo lang als nodig en met de middelen die nodig zijn. Daarom ook zullen we onze samenleving weerbaar moeten maken tegen het gif van de ultranationalisten, die willen heersen door te verdelen en wier eenmaal geschapen verdeeldheid ons zal verzwakken en Poetin in de kaart zal spelen. We mogen niet toegeven aan onverschilligheid, niet verlamd raken door angst, daar is geen enkele reden voor. Wij zijn mits eensgezind en doelgericht goed in staat om de dreiging van Poetin het hoofd te bieden. Om Cruyff te parafraseren: Poetin kan niet van ons winnen, maar we kunnen wel van hem verliezen. Het is dan wel onze eigen schuld. En dat mogen we nooit laten gebeuren.